

DZIAŁALNOŚĆ DOBROCZYNNNA ZIEMIAN NA PRZYKŁADZIE TOWARZYSTWA ŚW. WINCENTEGO A PAULO NA TERENIE WIELKOPOLSKI W DRUGIEJ POŁOWIE XIX WIEKU

Ziemiańskie należeli do ludzi aktywnych w wielu dziedzinach życia społecznego, politycznego i gospodarczego: w rolnictwie, polityce, nauce, na polu charytatywnym, w samorządach lokalnych i organizacjach ziemiańskich¹.

Celem artykułu jest przyjrzenie się działalności dobroczynnej. Była ona realizowana na różny sposób. Ziemiańskie włączali się aktywnie zarówno w różne istniejące organizacje jak i starali się świadczyć pomoc indywidualnie. Wśród organizacji, których byli członkami można wymieść m.in. Arcybractwa Miłosierdzia, Towarzystwa Dobroczynności, Stowarzyszenie Pań Miłosierdzia czy Towarzystwo św. Wincentego a Paulo.

W Arcybractwie Miłosierdzia działała m.in. Pelagia Russanowska (1792-1863), która przebywając w Krakowie od 1831 rozwinęła szeroką działalność charytatywną².

Towarzystwa Miłosierdzia powstały w różnych polskich miastach. Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności powstało w 1814 r. z inicjatywy Zofii hr. Zamoyskiej z Czartoryskich (1778-1837). Udział w jego założeniu brali także Julian Ursyn Niemcewicz, księża Stanisław Staszic i Jan Paweł Woronicz. Udzielało doraźnej pomocy osobom ubogim oraz prowadziło kilka instytucji dobroczynnych: dwa zakłady dla osieroconych dziewcząt i chłopców, internat, szwalnię oraz zakład

¹ *Aktywność ziemian na polu polityki, kultury, edukacji. Sprawy społeczne*, [w:] P. Ł o ś, *Szkice do portretu ziemian polskich XX wieku*, Warszawa 2005, s. 221-264.

² Por. U. P e r k o w s k a, *Russanowska Pelagia*, PSB t. 33, s. 145-146.

opiekuńczy dla osób niedołączonych³. Poznańskie Towarzystwo Dobroczynności, zainicjowane ok. 1845 w Kórniku przez Tytusa Adama i Gryzeldę Celestynę Działyńskich działało na terenie Poznania, jako Towarzystwo Dobroczynności Dam Polskich pod Opieką NMP; nastawione szczególnie na pomoc dla ubogich dzieci⁴.

Towarzystwo Dobroczynności Dam Polskich pod Opieką NMP w roku 1853 zostało przekształcone w Stowarzyszenie Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo. Celestyna Działyńska aż do roku 1870 była za tę organizację odpowiedzialna⁵. Aktywnie w prace lwowskiego Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia, jako jego przewodnicząca włączała się Jadwiga Sapieżyna z Zamoyskich (1806-1890), organizowała rozdawnictwo tzw. zupy rumfordzkiej⁶. W Stowarzyszeniu Pań Miłosierdzia udzielała się również Pelagia Russanowska wspomagając je materialnie, zaopatrując w literaturę i odwiedzając chorych⁷. Również Waleria Bukowiecka (1829-1893) wspierała Towarzystwo Dam św. Wincentego⁸.

Towarzystwo św. Wincentego a Paulo powstało w Paryżu. Do jej powstania przyczynili się studenci Sorbony. 23 kwietnia 1833 w lokalu redakcji „La Tribune Catholique” zebrało się 6 studentów: Fryderyk Ozanam, Auguste Le Taillandier, Paul Lamache, Françoise Lallier, Felix Clavé i Jules Devaux oraz właściciel i redaktor naczelny gazety Emmanule Bailly⁹. Wymienieni powyżej utworzyli Konferencję Miłosierdzia, której celem było niesienie pomocy najuboższym. Za swojego patrona obrali św. Wincentego a Paulo, dlatego ostatecznie organizacja przez nich założona przyjęła nazwę Konferencji św. Wincentego a Paulo¹⁰. E. Bailly, który pełnił w początkowym okresie funkcję przewodni-

³ Por. Cz. Kępski, *Towarzystwa dobroczynności w Królestwie Polskim (1815-1914)*, Lublin 1993, s. 63-65.

⁴ Por. W. Knapowska, *Gryzelda Celestyna z Zamoyskich Działyńska*, PSB t. 6, s. 75.

⁵ Por. Knapowska, dz. cyt.

⁶ Por. S. Kieniewicz, *Sapieżyna z Zamoyskich Jadwiga*, PSB t. 35, s. 167-168.

⁷ Por. U. Perkowska, dz. cyt.

⁸ Por. Z. Grot, *Bukowiecka Waleria*, PSB t. 22, s. 156.

⁹ Por. *Towarzystwo św. Wincentego a Paulo. Jego założenie, rozwój i działalność*, Kraków 1933, s. 5-8.

¹⁰ Por. J. Gaworzewski, *Pierwsza Konferencja. Początki Męskiego Towarzystwa św. Wincentego a Paulo*. („Odbitka z „Ruchu Charytatywnego”), Poznań 1933, s. 6.

czącego zaproponował kontakt z s. Rozalią Rendu, która opiekowała się nędzarniami w jednej z dzielnic paryskich (Mouffetard)¹¹.

Już po 3 latach konferencje przekroczyły granice Francji. Stało się to za sprawą dwóch młodych malarzy: Janmot i Lavergne, którzy podczas swoich studiów rzymskich zainicjowali funkcjonowanie tej organizacji we Włoszech. W latach 1844-1859 konferencje były sukcesywnie zakładane w kolejnych krajach, i to nie tylko w Europie¹², ale również poza nią¹³.

Na ziemiach polskich konferencje pojawiły się już w 1848 roku na terenie Śląska. W krótkim czasie bardzo one rozwinęły. Po wprowadzeniu jednak zmian w statucie i regulaminie odłączyły się od Rady Głównej w Paryżu i przestały utrzymywać z nią kontakty¹⁴.

Następnym regionem była Wielkopolska, gdzie pierwszą konferencję utworzono w Poznaniu w 1850 roku. Osobą, która zainicjowała powstanie Konferencji św. Wincentego a Paulo w Wielkopolsce był Edward hr. Łubieński¹⁵. W piśmie do abpa Leona Przyłuskiego z dnia 10 marca 1850 r. zwrócił się z prośbą o utworzenie wspomnianego Towarzystwa na terenie Poznania. Napisał w nim m.in.: „Gdy klęska powstania, która dotknęła Poznań musi nadać pośpiech towarzystwom

¹¹ Por. *Siostra Rozalia Rendu: Siostra Miłosierdzia w sercu ognia*, red. Elisabeth Charpy, Marie-Genevieve Roux, Claude Dinnat, Strasbourg 2001.

¹² Chodzi o następujące kraje: Anglia (1843), Irlandia i Szkocja (1844), Bawaria (1845), Holandia (1846), Austria (1846), Szwajcaria (1847), Hiszpania (1849), Toskania (1851), Portugalia (1859). Por. *Towarzystwo św. Wincentego a Paulo, jego założenie, rozwój, ustrój i dzieło*, Odbitka „Kroniki diecezjalnej”, Przemyśl 1906, s. 4.

¹³ Meksyk (1845), Algier (1846), Turcja (1846), Brazylia (1858), Oceania (1867). Por., jw., s. 4.

¹⁴ Por. *Towarzystwo św. Wincentego a Paulo. Jego założenie, rozwój i działalność*, dz. cyt., s. 11.

¹⁵ Edward Henryk Jakub hr. Łubieński z Łubnej h. Pomian (1819-1867) – pisarz, działacz katolicki i konserwatywny. Był synem Henryka Jana Nepomucena hr. Łubieńskiego z Łubnej h. Pomian i Ireny z Potockich h. Pilawa. W Berlinie 1843 założył Towarzystwo Katolickie w celu zwalczania zasad heglizmu. W l. 1846-1848 studiował w Kolegium Rzymskim. Towarzyszył papieżowi Piusowi IX podczas jego wygnania. Wróciwszy do Poznania 1850 założył pierwszą księgarnię katolicką. Powtórnie w 1852 wyjechał na stałe do Rzymu, gdzie pełnił funkcję prezesa Towarzystwa św. Wincentego. Odpowiadał za sprawę obrony państwa kościelnego. Próbował utworzyć w tym celu zakon rycerski. Prowadził także działalność gospodarczą. Na łamach „Przeglądu Poznańskiego”, „Dziennika Polskiego” i „L'Union” publikował artykuły przeciwko ruchom rewolucyjnym, masonerii oraz słowianofilstwu. *Łubieński Edward*, PSB t. XVIII, s. 477-478; E. G i g i l e w i c z, *Łubieński Edward*, EK t. 11, k. 573-574.

dobroczynnym, chcąc się prędzej stać użytecznymi bliźniemu, pragniemy pokornie J. W. Arcypasterza aby nas tem prędzej wysłuchać raczył¹⁶. Abp w piśmie z dnia 13 marca 1850 r. wyraził zgodę na powołanie towarzystwa w Archidiecezjach Gnieźnieńskiej i Poznańskiej życząc pomyślnego rozwoju i jak największego upowszechnienia¹⁷. Wraz z Edwardem Łubieńskim pierwszą konferencję utworzyli m.in.: Jan Koźmian¹⁸, Michał Mycielski¹⁹, Stanisław Koźmian²⁰, generał

¹⁶ Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (dalej cyt. AAP), OA V 431 Ordynariat Arcybiskupi w Poznaniu. Akta Praesidii dotyczące się Towarzystwa S. Wincentego (1850-1864), Odpis prośby Edwarda Łubieńskiego do Arcybiskupa Leona Przyłuskiego z dnia 10 marca 1850, k. 1.

¹⁷ AAP OA V 431, Odpis listu arcybiskupa Leona Przyłuskiego do Edwarda Łubieńskiego z 13 marca 1850, k. 1.

¹⁸ Jan Koźmian h. Nałęcz (1814-1877) – ksiądz, prawnik, działacz społeczny, publicysta, redaktor. Był synem Jana Tomasza Koźmiana, h. Nałęcz i Wiktorii Krystyny z Mikuliczów h. Gozdawa. Wraz z bratem Stanisławem uczestniczył w powstaniu listopadowym, jako podoficer artylerii. Odbył studia prawnicze w Francji zakończone licencjatem. Od 1840 prowadził w Paryżu w „Domku” B. Jańskiego internat dla uczącej się młodzieży polskiej. Od 1842 związany ze zmarłych wstańcami, jako tzw. brat zewnętrzny. Utrzymywał kontakty z przedstawicielami francuskich kół katolickich m.in. Ch. Montalembertem, J.H. Lacordairem i L. Veuillot. Po odzyskaniu wolności z niewoli pruskiej gospodarował majątkami w Turwi, Rabinie, Kopaszewie, zakładając w dwóch ostatnich ochronki. W l. 1845-1849 wydawał „Przegląd Poznański” będący najważniejszym periodykiem klerikalnym w XIX w. w Polsce. Jako wdowiec podjął studia teologiczne. Święcenia otrzymał w 1860. Był kapelanem domu sióstr Sacré Coeur w Poznaniu. W l. 1861-1863 ponosił częściowe koszty utrzymania dwóch konwiktów dla młodzieży i szkółki dla ubogich chłopców. Pełnił funkcję komisarza biskupiego Zgromadzenia Służebniczek Bogurodzicy i jego organizatorem po śmierci założyciela E. Bojanowskiego (1871) kierując nim do 1874. B. W y s o c k a, *Koźmian Jan* PSB t. XV, s. s. 53-55.

¹⁹ Michał Mycielski z Mycielina h. Dołęga (1826-1906) – jezuita, publicysta, wydawca. Był synem Ludwika Mycielskiego z Mycielina h. Dołęga i Elżbiety hr. z Mielżyńskich h. Nowina. Doktorat z prawa uzyskał w Berlinie (1848). Pełnił funkcję referenta sądu powiatowego w Lesznie i apelacyjnego w Poznaniu. Udzielał się charytatywnie. Od 1851 roku pełnił funkcję Prezesa Rady Miejskowej Konferencji św. Wincentego a Paulo w Poznaniu. W 1856 wstąpił do zakonu jezuitów w Baumgartenbergu k. Linzu. Święcenia kapłańskie przyjął w Śremie w 1861. W l. 1863-1864 studiował prawo zakonne w Rzymie. Od 1865 był przełożonym rezydencji w Śremie i kierował misjami ludowymi w Wielkopolsce, na Śląsku i Pomorzu. B. N a t o Ń s k i, *Mycielski Michał*, PSB t. XXII, s. 343-345. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564-1995*, red. L u d w i k G r z e b i e Ń i inni, Kraków 1996.

²⁰ Stanisław Egbert Koźmian h. Nałęcz (1811-1885) – ziemianin, polityk, literat. Był synem Jana Tomasza Koźmiana, h. Nałęcz i Wiktorii Krystyny z Mikuliczów

Dezydery Adam Chłapowski²¹. Rok później powstały na terenie Poznania dwie następne konferencje. W związku z tym utworzono Radę Miejsową, której pierwszym prezesem został Michał Mycielski. Po roku 1855 na terenie Wielkopolski zawiązało się wiele kolejnych konferencji, co przyczyniło się do utworzenia Rady Wyższej, która koordynowała ich działanie²². Towarzystwo św. Wincentego zostało otoczone gorliwą opieką kolejnych pasterzy obydwu archidiecezji: poznańskiej i gnieźnieńskiej tzn. przez Prymasa Leona Przyłuskiego i Mieczysława Lechóchowskiego²³.

Na terenie Galicji pierwszą konferencję utworzona we Lwowie w 1858. Z kolei w Krakowie po nieformalnych spotkaniach przed rokiem 1863 u ks. Alfonsa Skórkowskiego w normalnym trybie zaczęła funkcjonować od 1868. Osobną konferencję dla studentów zainicjował

h. Gozdawa. Wraz z bratem Janem uczestniczył w powstaniu listopadowym. Do 1849 przebywał na emigracji działając na rzecz niepodległości Polski. Po powrocie osiedlił się w poznańskim angażując się działalność literacką i publicystyczną. Był współredaktorem „Przeglądu Poznańskiego”. Pełnił funkcję wiceprezesa oraz prezesa poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1870 powołano go na członka Krakowskiej Akademii Umiejętności. S. K i e n i e w i c z, *Stanisław Koźmian*, PSB t. XV, s. 59-61.

²¹ Dezydery Adam bar. Chłapowski z Chłapowa h. Dryja (1788-1879) – działacz gospodarczy, prekursor pracy organicznej. Był synem Józefa Chłapowskiego z Chłapowa h. Dryja i Urszuli z Moszczeńskich z Moszczonogo h. Nałęcz. W 1807 w wojsku pełnił funkcję adiutanta Dąbrowskiego. Był oficerem ordynansowym Napoleona (1808), uczestnikiem kampanii hiszpańskiej (1808), austriackiej (1809) i moskiewskiej (1812). Po nabyciu od ojca dóbr wprowadził nowoczesne metody gospodarowania budując na ich terenie kilka fabryk. Wszedł w skład sejmiku prowincjonalnego d/s uwłaszczenia chłopów. Był członkiem pierwszego i drugiego sejmiku w Poznaniu. Uczestniczył w powstaniu listopadowym. Opracował podręcznik do nauki o rolnictwie. Publikował artykuły w „Przewodniku rolniczo-przemysłowym”. Współfinansował „Przegląd Poznański”. W 1850 mianowano go dyrektorem spółki właścicieli dóbr nad Obrą mającej na celu osuszenie bagien. A. S k a ł k o w s k i, *Chłapowski Dezydery Adam*, PSB t. III, s. 299-302.

²² [M. Bartynowski], *Towarzystwo św. Wincentego a Paulo* [w:] *Księga Pamiątkowa Trzechsetlecia Zgromadzenia Księży Misjonarzy*, Kraków 1925, s. 283.

²³ Szczególnie ważnego poparcia udzielił abp Przyłuski. W pięć lat po utworzeniu towarzystwa wydał on specjalny list, w którym zachęcał proboszczów parafii miejskich do jego utworzenia. Por. AAP, sygn. KA 9028 Akta Konsystorza Generalnego Arcybiskupstwa Poznańskiego dotyczące się zaprowadzenia Towarzystwa S. Wincentego (1850-1887), Okólnik do JXXR Rządów parafii miejskich obu Archidiecezji dotyczące się zaprowadzenia Towarzystw Ś. Wincentego a Paulo z 27 kwietnia 1855, k. 15.

ks. Walerian Kalinka w 1873. Kilka lat później dla konferencji galijskich utworzono w Krakowie Radę Wyższą w 1877²⁴. Na pierwszego prezesa tej Rady wybrano Pawła Popiela²⁵.

Działalność Towarzystwa św. Wincentego na terenie zaboru rosyjskiego była zabroniona. Dopiero po wydaniu w 1905 roku ustawy o stowarzyszeniach oficjalnie zostało ono zawiązane w 1906 w Warszawie²⁶.

Tak przedstawiają się początki Towarzystwa na ziemiach polskich. Ziemianie na terenie poszczególnych rozbiorów wchodzili w skład pierwszych konferencji. Niektórzy z nich pełnili w nich zaszczytną funkcję prezesów.

W latach 1850-1852 funkcję prezesa pierwszej konferencji poznańskiej pełnił Edward hr. Łubieński. Po nim tę funkcję sprawował Maciej Józef Mielżyński²⁷. W l. 1851-1856 prezesem Rady Miejscowej w Poznaniu był Michał Mycielski, natomiast w l. 1857-1860 był nim Antoni Mizerski²⁸. Prezesem Rady Wyższej Towarzystwa w l. 1860-1862 był Ludwik Bernard Miłkowski²⁹.

²⁴ Por. *Towarzystwo św. Wincentego a Paulo. Jego założenie, rozwój i działalność*, dz. cyt., s. 12.

²⁵ Paweł Chościak-Popiel z Kurozwęk h. Sulima (1807-1892) – ziemianin, publicysta, polityk konserwatywny, konserwator zabytków. Był synem Konstantego Michała Ignacego Chościaka-Popiela h. Sulima i Zofii z Badenich h. Bończa. Należał do założycieli konserwatywnego dziennika „Czas” zostając jego pierwszym redaktorem. W 1848-1853 był członkiem krakowskiej Rady Miejskiej. Aktywnie działał w krakowskich organizacjach zasiadając w jego władzach. Były to Towarzystwo: Rolnicze, Kredytowe i Przyjaciół Sztuk Pięknych. W 1872 powołano go na członka Akademii Umiejętności. Wydał wiele pozycji publicystycznych. K i e n i e w i c z, *Popiel Paweł*, PSB t. XVII, s. 568-572.

²⁶ *Towarzystwo św. Wincentego a Paulo. Jego założenie, rozwój i działalność*, dz. cyt., 13.

²⁷ Maciej Józef hr. Mielżyński h. Nowina (1799-1870) – ziemianin, powstaniec listopadowy, działacz polityczny i społeczny. Był synem Józefa hr. Mielżyńskiego h. Nowina (1768-1824), starosty klonowskiego, właściciela Mirosława i Franciszki z Niemojowskich h. Wieruszowa (1781-1863). W swoich majątkach dbał o oświatę, w Chobienicach utrzymywał ochronkę i szkołę. Współpracował z Karolem Marcinkowskim. Był współzałożycielem poznańskiego Bazaru będąc m.in. członkiem Kasy na Bazarowego i dyrekcji Bazaru. Przyczynił się także do powstania Towarzystwa Naukowej Pomocy, następnie także w l. 1850-1870 był jego prezesem. Z. G r o t, *Mielżyński Maciej*, PSB t. XX, s. 788-789.

²⁸ Antoni Mizerski (1791-1864) – ziemianin, szwoleżer gwardii napoleońskiej i działacz 1848. Syn Jakuba Mizerskiego i Brygidy ze Szpetkowskich. W 1853 sprzedał

Zadaniem prezesa było zarządzanie konferencją, przyjmowanie i robienie wniosków, zwoływanie sesji i troska o zachowanie regulaminu. Jeśli był nieobecny jego obowiązki przejmował wiceprezes. Zwyczajem Towarzystwa było, że na prezesów wybierano ludzi świeckich, choć czasami zdarzało w niektórych przypadkach, że danej konferencji przewodził kapłan. Podczas każdej sesji prezes otwierał ją, rozpoczynając modlitwą. Odczytywał również nazwiska nowo przyjętych członków z sesji poprzedniej. Zwykle również nowo przyjętym wręczał *Poradnik Towarzystwa*³⁰.

Przewodnik Towarzystwa św. Wincentego jednoznacznie tłumaczył zadania jej członków. Głównym celem było odwiedzanie ubogich w ich domach. Każdy z członków miał zwykle pod opieką 2-3 rodziny, którą regularnie odwiedzał pomiędzy jednym a drugim posiedzeniem raz w tygodniu. Przy okazji odwiedzin przekazywał im produkty żywnościowe. Jednocześnie troszczył się o ich rozwój duchowy. Odwiedzając rodziny członkowie konferencji mieli rozmawiać z dziećmi jak i z rodzicami. Przy tej okazji można było ofiarować krzyż lub obrazki przedstawiające świętych³¹. Wystrzegano się dawania pieniędzy. Każdy przypadek nadzwyczajnego wsparcia był omawiany indywidualnie. O ewentualnym przyznaniu rozstrzygało głosowanie podczas sesji. W celu zapobieżenia nadużyciom każdą taką sytuację odnotowywano w spisie rodzin³².

Mówiąc o członkach konferencji warto wspomnieć, że obok czynnych byli również tzw. korespondenci. Sytuacja ta miała miejsce, jeśli członek Towarzystwa zmieniał miejsce swojego pobytu. Nie przesta-

majątek Borowo w powiecie kościańskim i zamieszkał w Poznaniu, gdzie przede wszystkim zajmował się sprawami robotników. E. S t o c k i, *Mizerski Anastazy*, PSB t. 21, s. 394. M i z e r s c y, [w:] *Teki Dworzaka. Materiały historyczno-genealogiczne do dziejów szlachty wielkopolskiej XV-XX wieku*, Kórnik 1995-2004, http://teki.bkpan.poznan.pl/index_monografie.html [dostęp 15 października 2012].

²⁹ Ludwik Miłkowski h. Adwaniec (1798-1867) – działacz społeczny i religijny Wielkiej Emigracji, działacz oświatowy. Syn Karola Miłkowskiego h. Awdaniec i Józefy z Kąsinowskich. Należał do Ligi Polskiej, komitetów powstańczych Śremu i Koźmina. W l. 1849-1854 był prezesem Komisji Czytelnictwa Ludowego Powiatu Śremskiego. B. M i c e w s k i, Miłkowski Ludwik, [w:] *Słownik Biograficzny Katolicyzmu Społecznego w Polsce*, t. 2 K – P, Lublin 1994, s. 138-139.

³⁰ Por. *Przewodnik Towarzystwa Ś. Wincentego a Paulo*, Paryż 1863, s. 46-47, 53-56.

³¹ Tamże, s. 57-61.

³² Tamże, s. 61-62.

wał on dalej być członkiem. Starał się utrzymywać kontakt z najbliższymi konferencjami i korespondował z głównym sekretarzem³³.

Jednym z takich członków korespondentów był Edmund Bojanowski³⁴. Z listu Ludwika Miłkowskiego z grudnia 1858 skierowanego do Bojanowskiego możemy dowiedzieć jak w praktyce miały wyglądać obowiązki członka korespondenta. „Co do obowiązków – towarzystwo prosi za sobą o modlitwy, datek choćby się kwartalnie i l trojakiem ograniczył, z wdzięcznością będzie przyjęty – to się zostawia wolności każdego członka”³⁵.

Aby przekonać się, na czym polegała działalność w Towarzystwie św. Wincentego trzeba sięgnąć do sprawozdań. Konferencje powstałe na ziemiach polskich od pierwszych chwil dokumentowały dość szeroko swoją działalność. Jako przykład mogą posłużyć sprawozdania z Wielkopolski. Na początku dotyczyły one wyłącznie konferencji poznańskich³⁶. W późniejszym okresie prezentowały działalność na terenie Wielkiego Księstwa Poznańskiego³⁷. Od 1859 zaczęto wydawać „Roczniki Towarzystwa Św. Wincentego a Paulo. Przekład dla

³³ Tamże, s. 94-96.

³⁴ Edmund Wojciech Bojanowski z Bojanowa h. Junosza (1814-1871) – założyciel sióstr służebniczek NMP, twórca ochronek wiejskich w Polsce, syn Walentego Bojanowskiego z Bojanowa h. Junosza i Teresy z d. Umińskiej h. Cholewa. Był członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Od 1839 przebywał w Grabonogu wspierając różne dzieła miłosierdzia. Przyczynił się do powstania w Gostyniu szpitala i sierocińca pod opieką Sióstr Miłosierdzia. W 1850 założył pierwszą na ziemiach polskich ochronkę w Podrzeczu, która dała początek Bractwu Ochroniarek. Na bazie tego bractwa utworzył Zgromadzenie Służebniczek Najświętszej Maryi Panny. J. P a c h u c k i, *Bojanowski Edmund Wojciech*, PSB t. II, s. 236.

³⁵ Korespondencja Edmunda Bojanowskiego z lat 1829-1871, t. 2. Listy do Edmunda Bojanowskiego z lat 1829-1868, objaśnił, skomentował i zarysem monograficznym poprzedził L. Smółka, Wrocław 2001, s. 176.

³⁶ *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Ś. Wincentego a Paulo w Poznaniu za czas od Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny roku 1854 aż do tegoż święta roku 1855, czyli na rok 1855*, Grodzisk 1856.

³⁷ *Sprawozdanie Towarzystwa Ś. Wincentego a Paulo w W. Ks. Poznańskim z czynności jego Rady Wyższej i Miejskowej oraz Konferencji Poznańskich na czas od 8. Grudnia 1855 do tegoż święta 1856, czyli na rok 1856*, Poznań 1857; *Sprawozdanie Towarzystwa Ś. Wincentego a Paulo w W. Ks. Poznańskim z czynności jego na czas od 1go Stycznia 1857 do 31go Grudnia tegoż roku*, Poznań 1858.

Konferencji polskich, z upoważnienia Rady Generalnej Biuletynów francuskich, przez Radę Wyższą poznańską w skróceniu wydany³⁸.

Z pierwszego sprawozdania spisane go w roku powstania konferencji można dowiedzieć się, że wchodziło do niej 32 członków, w tym 16 czynnie angażowało się w pracy na rzecz potrzebujących. Głównym dziełem było odwiedzanie 64 ubogich rodzin i udzielanie im wymiernego wsparcia. Na zakupienie żywności przeznaczono 75 talarów, na zakupienie ubrania 87 talarów, a na obuwiu 16 talarów. Pożyczono także 32 talary ubogim rzemieślnikom, dla chorych przekazano 23 talary. Wsparcie udzielane rodzinom początkowo zwykle miało charakter jednorazowy, szczególnie ważny dla osób, które doznały skutków powodzi. Z czasem wiele rodzin obejmowano stałą pomocą. W takich sytuacjach ważne było dokładne poznanie potrzeb danej rodziny. Towarzystwo opieką starało się otaczać zarówno osoby starsze jak i młodsze. W odniesieniu do dzieci zapewniano im właściwą naukę na poziomie szkolnym. Starszych chłopców powierzano opiece wzorowym rzemieślnikom³⁹.

Kilka lat później towarzystwo na terenie Poznania liczyło już 119 czynnych członków odwiedzając i wspierając prawie 400 ubogich. Konferencja św. Marcina miała pod swoją opieką 153 ubogich, konferencja św. Małgorzaty – 123, a konferencja św. Marii Magdaleny – 117. W okresie od 8 grudnia 1853 do 8 grudnia 1854 rozdano 3200 porcji żywnościowych, w skład których wchodziła 1 kwarta kaszy, 1 kwarta mąki i 1 macka kartofli⁴⁰. Stan funduszy, którymi dysponowało Towarzystwo przedstawia poniższa tabela.

³⁸ Ukazywały się one w Poznaniu w drukarni Pawickiego nakładem księgarni Tytusa Daszkiewicza, sekretarza Towarzystwa. Ich francuskim odpowiednikiem był miesięcznik „Bulletin de la Societe de St. Vincent de Paul”. Wersja poznańska ukazywała się cztery razy w roku. Redaktorem odpowiedzialnym wersji polskiej „Roczników” był T. Daszkiewicz. Celem pisma był formowanie gorliwości w dobroczynności na rzecz innych. Zawierały sprawozdania, wykazy, tablice, korespondencje itp.

³⁹ AAP, sygn. OA V 431, Sprawozdanie pierwsze z czynności Towarzystwa Ś. Wincentego (przeczytane na Walnem Zgromadzeniu w dniu Ś. Wincentego 1850) w Poznaniu, k. 20-25.

⁴⁰ AAP, sygn. OA V 431, Sprawozdanie z czynności św. Wincentego 8 grudnia 1853 do 8 grudnia 1854.

Tabela 1. Dochody Towarzystwa św. Wincentego 8 XII 1853 – 8 XII 1854

Lp.	Dochody	Talary	Grosze srebrne	Fenigi
1	Remanent	17	6	4
2	Składki na zgromadzeniach	140	4	8
3	Składki nadzwyczajne	578	20	-
4	Kasa robocza	118	9	4
Łącznie		854	10	4

Źródło: AAP, sygn. OA V 431, Sprawozdanie z czynności św. Wincentego 8 grudnia 1853 do 8 grudnia 1854

Jak wynika z tabeli 1 największy dochód przyniosły składki nadzwyczajne, na drugim miejscu znalazły wpływy przekazywane przez poszczególnych członków konferencji.

Tabela 2. Wydatki Towarzystwa św. Wincentego 8 XII 1853 – 8 XII 1854

Lp.	Wydatki	Talary	Grosze srebrne	Fenigi
1	Żywność	533	10	-
2	Odzież	30	1	-
3	Wsparcie pieniężne	67	15	-
4	Czytelnia i nagrody	32	4	32
5	Rada Generalna	8	7	6
6	Pożyczka	8	-	-
7	Sprzęty i posługa	9	6	3
8	Kasa oszczędności	28	10	-
9	Kasa robocza	118	9	4
Łącznie		809	13	1

Źródło: AAP, sygn. OA V 431, Sprawozdanie z czynności św. Wincentego 8 grudnia 1853 do 8 grudnia 1854

W oparciu o tabelę 2 można łatwo wywnioskować, że najwięcej środków przeznaczono na żywność dla potrzebujących. Pieniądze z tzw. kasy roboczej zostały wykorzystane na zatrudnienie ubogich szwaczek przez skład p. Nowickiej. Koszule te były oznaczane stemplem „Praca ubogich” i sprzedawane po korzystnych cenach. W celu zachęcania ubogich do oszczędności i pomagania sobie nawzajem Towarzystwo wprowadziło tzw. kasę oszczędności, z której ubodzy pobierali szósty grosz od włożonej sumy.

Ze sprawozdania z roku 1856 możemy dowiedzieć się, że członkowie Towarzystwa w Wielkim Księstwie Poznańskim odwiedzili 200 rodzin będących pod ich stałą opieką. Przekazano ubogim 1.091 porcji żywności za kwotę 615 talarów. Oprócz tego zaopatrzone 30 ubogich w odzież, obuwie lub koszule. Były to dary np. księdza Kamińskiego proboszcza parafii św. Marcina, który przekazał 40 łokci perkaliku i 12 par pończoch czy też byłego prezesa Hrabiego Mycielskiego, który dla biednych dzieci ofiarował 30 łokci barchanu. Wsparto także kilkunastu ubogich pożyczką, udzielając im łącznie 9 talarów. Opiekowano się także sierotami w Ochronce i uczniami oddanymi do wzorowych majstrów. Dzięki zabiegom hr. Mycielskiego zorganizowano i wyposażono Bibliotekę Towarzystwa, która miała na celu rozszerzenie wśród członków pism o tematyce moralnej i budującej. W roku sprawozdawczym na terenie Księstwa Poznańskiego istniało 19 konferencji zatwierdzonych przez Radę Generalną⁴¹, natomiast 18 było w trakcie tworzenia się⁴².

Ważną formą wspierania ubogim było promowanie wśród nich czytelnictwa. Konferencje św. Wincentego a Paulo nawiązując do okólnika wydanego przez arcybiskupa Leona Przyłuskiego w 1855 roku, w którym zachęcał do promocji dobrych książek po 6 latach przygotowań uruchomiły czytelnie parafialne. W piśmie z 29 stycznia 1862 Rada Wyższa Towarzystwa zwróciła się z prośbą do arcybiskupa, aby za jego upoważnieniem założyć wspomniane czytelnie we wszystkich parafiach obydwóch archidiecezji⁴³. W tabeli 3 przedsta-

⁴¹ Było to trzy konferencje na terenie Poznania oraz w Szremie, Mielżynie, Gnieźnie, Ostrowie, Jarocinie, Wschowie, Wąlczu, Bydgoszczy, Rakoniewicach, Pleszewie, Książu, Bninie, Rogoźnie, Ujściu, Ryczywole i Rynarzewie. Por. *Sprawozdanie Towarzystwa Ś. Wincentego a Paulo w W. Ks. Poznańskim z czynności jego Rady Wyższej i Miejskowej oraz Konferencji Poznańskich na czas od 8. Grudnia 1855 do tegoż święta 1856, czyli na rok 1856*, dz. cyt.

⁴² Znajdowały się one w następujących miejscowościach: Zaniemyślu, Mosinie, Dolsku, Środzie, Buku, Kobylinie, Pobiedziskach, Czerniejewie, Nakle, Żninie, Pakości, Poniecu, Rawiczu, Włoszokowicach pod Leszmem, w Borku, Żerkowie, Opalenicy, Jaraczewie. Por. jw.

⁴³ AAP, OA VI 62, Ordynariat biskupi w Poznaniu. Akta prezydialne dotyczące się czytelnii parafialnych zakładanych przez Komisją Towarzystwa Ś. Wincentego a Paulo (1862-1867), Pismo Rady Wyższej Wielkiego Księstwa Poznańskiego do Arcybiskupa Leona Przyłuskiego z 29 stycznia 1862, k. 1-3.

wiono wykaz statystyczny czytelni parafialnych stworzonych w ciągu trzech lat istnienia Komisji Rady Wyższej trudniącej się zakładaniem i organizowaniem czytelni parafialnych w diecezjach gnieźnieńskiej i poznańskiej.

Tabela 3. Wykaz statystyczny czytelni parafialnych w roku 1864

Czytelnie założone przed rokiem 1864					
Lp.	Nazwa parafii	Liczba		Liczba książek	Liczba przeczytanych książek
		Mieszkańców	Czytelników		
1	Bąbin	1022	34	33	138
2	Białężyn	1100	20	33	180
3	Brody	3967	130	81	1000
4	Bronikowo	730	25	32	48
5	Budzyń	1073	29	34	132
6	Czempin	3502	103	93	450
7	Glesno	1750	44	34	212
8	Gościeszyn	2825	86	93	102
9	Górka Duchowna	604	42	34	106
10	Grabowo	1002	29	25	186
11	Jaktorowo	765	15	29	123
12	Jan p. Poznaniem	1920	44	34	225
13	Kempno	2267	130	68	750
14	Nowe Kramsko	917	37	33	247
15	Parkowo	1210	125	32	250
16	Siekierki	408	3	27	8
17	Splawie	1447	116	33	485
18	Trzcinica	3312	100	96	520
19	Wolsztyn	3000	99	54	294
20	Wysocko	1895	14	29	55
21	Zbąszyń	8435	221	128	310
Łącznie		43131	1446	1055	5821

Czytelnie założone w roku 1864					
Lp.	Nazwa Parafii	Liczba		Liczba książek	Liczba przeczytanych książek
		Mieszkańców	Czytelników		
1	Bractwo wyrobników	550	139	44	362
2	Droszewo	1630	60	26	353
3	Głuchowo	2173	92	42	460
4	Jedlec	832	40	20	82
5	Kamieniec	1321	48	26	374
6	Kicin	856	21	20	21
7	Kołaczkowo	675	21	26	29
8	Lutynia	236	19	15	27
9	Orchowo	845	52	22	230
10	Ostrowite	1420	39	25	39
11	Rogowo	828	32	23	220
12	Tulce	1921	33	25	33
Razem		13287	596	314	2030

Źródło: AAP, OA VI 62, Ordynariat biskupi w Poznaniu. Akta przydzielne dotyczące się czytelni parafialnych zakładanych przez Komisją Towarzystwa Ś. Wincentego a Paulo (1862-1867), s. 44-47.

Jak widać z powyższego zestawienia w ciągu dwóch lat Towarzystwu udało się powołać do życia ponad 20 czytelni parafialnych. W 6 z nich liczba czytelników przekroczyła 100. Liczba książek w większości z nich nie przekraczała 40 woluminów, kilka jednak z nich miała księgozbiór bogatszy. Najwięcej książek posiadała biblioteka w Zbąszyniu. W 11 miejscowościach liczba przeczytanych książek przekroczyła 200 sztuk. W roku 1864 założono 12 czytelni. Większość z nich miała nie wielu czytelników. Tylko w jedna w tzw. bractwie wyrobników miała 139 czytelników. W dwóch przypadkach liczba książek przekroczyła liczbę 40 woluminów. W 6 czytelniach przeczytano więcej niż 200 książek. Podsumowując rezultaty trzyletniej akcji promującej czytelnictwo wśród ubogich można stwierdzić, że rozwijała się ona bardzo dobrze. W 1862 było ich tylko piętnaście, trzy lat później było ich prawie dwa razy więcej. Zwiększyła się zarówno

liczba czytelników z 1002 w roku 1862 do 2042 w roku 1864 jak i liczba przeczytanych książek z 4125 w 1862 do 7851 w roku 1864.

Aktywnym członkiem Towarzystwa był także Edmund Bojanowski. Prezes Rady Wyższej Towarzystwa ks. Antoni Brzeziński wyrażał chęć utworzenia konferencji w Gostyniu i powierzania funkcji prezesa Bojanowskiemu. Tak się stało w dniu 18 lutego 1863 roku. 20 lipca 1863 odbyło się walne zebranie konferencji, będące 14 spotkaniem członków w ciągu 5 miesięcy istnienia. Konferencja ta liczyła w początkowym okresie 100 członków. A grudniu 1863 było ich już 185. Na początku 1864 roku opiekano się ponad 30 rodzinami, udzielając pomocy w produktach żywnościowych i pieniądzech. W lutym 1864 na 194 członków 26 było honorowych, którzy jesienią 1864 zbierali jałmużnę, rozdawaną potem ubogim celem przezwyciężenia jałmużny. Na początku 1865 zorganizowano loterię fantową. Po sprzedaży Grabonoga przez Teofila Wilkońskiego, tuż przed wyjazdem do Poznania, Bojanowski zrezygnował z funkcji prezesa (29 listopada 1868). Jego dziennik oprócz wielu wpisów informujących o wspólnocie zakonnej, jaką były Siostry Służebniczki zawiera wiele informacji na temat konferencji gostyńskiej⁴⁴.

Ziemiańskie były aktywne w wielu dziedzinach zarówno w polityce, kulturze, edukacji czy w sprawach społecznych. Literatura na ten temat jest dosyć bogata⁴⁵. O wiele rzadziej badacze zajmowali się problematyką działalności charytatywnej. Choć jest ona może mniej udokumentowana to jednak warto ją podejmować. Zadaniem artykułu było zarysowanie wspomnianej problematyki na przykładzie Towarzystwa św. Wincentego a Paulo. Jego działalność charytatywna jak dotychczas nie doczekała się kompleksowego opracowania. Warto temu zagadnieniu przyjrzeć się dokładniej w przyszłości.

⁴⁴ Por. E. B o j a n o w s k i, *Dziennik, t. III 1861-1866, Wydanie kompletne rękopisu i luźnych kartek Dziennika wraz zapiskami dziennymi, Objaśnił, skomentował i wstępem poprzedził L. Smolka*, Wrocław 2009, s. 287.

⁴⁵ *Dziedzictwo. Ziemiańskie polscy i udział ich w życiu narodu*, Kraków 1995; S. R u d n i c k i, *Ziemiaństwo polskie w XX wieku*, Warszawa 1996; A. K w i l e c k i, *Ziemiaństwo wielkopolskie*, Warszawa 1998; *Ziemiaństwo wielkopolskie. W kręgu arystokracji*, red. A. K w i l e c k i, Poznań 2004.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu

- Sygn. OA V 431, Ordynariat Arcybiskupi w Poznaniu. Akta Praesidii dotyczące się Towarzystwa S. Wincentego (1850-1864).
- Sygn. OA VI 62, Ordynariat biskupi w Poznaniu. Akta prezydialne dotyczące się czytelnicy parafialnych zakładanych przez Komisją Towarzystwa Ś. Wincentego a Paulo (1862-1867).
- Sygn. KA 9028 Akta Konsystorza Generalnego Arcybiskupstwa Poznańskiego dotyczące się zaprowadzenia Towarzystwa S. Wincentego (1850-1887).

Opracowania

- Aktywność ziemian na polu polityki, kultury, edukacji. Sprawy społeczne*, [w:] P. Łoś, *Szkice do portretu ziemian polskich XX wieku*, Warszawa 2005, s. 221-264.
- [Bartynowski M.], *Towarzystwo św. Wincentego a Paulo*, [w:] *Księga Pamiątkowa Trzechsetlecia Zgromadzenia Księża Misjonarzy*, Kraków 1925, s. 277-296.
- Bojanowski E., *Dziennik, t. III 1861-1866*, Wydanie kompletne rękopisu i luźnych kartek Dziennika wraz zapiskami dziennymi, Objąsnił, skomentował i wstępem poprzedził L. Smółka, Wrocław 2009.
- Dziedzictwo. Ziemianie polscy i udział ich w życiu narodu*, Kraków 1995.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564-1995*, red. L. Grzebień i in., Kraków 1996.
- Gaworzewski J., *Pierwsza Konferencja. Początki Męskiego Towarzystwa św. Wincentego a Paulo*, Poznań 1933.
- Gigilewicz E., *Lubiński Edward*, EK t. 11, k. 573-574.
- Grot Z., *Bukowiecka Waleria*, PSB t. 22, s. 156.
- Grot Z., *Mielżyński Maciej*, PSB t. 20, s. 788-789.
- Kępski Cz., *Towarzystwa dobroczynności w Królestwie Polskim (1815-1914)*, Lublin 1993, s. 63-65.
- Kieniewicz S., *Popiel Paweł*, PSB t. 27, s. 568-572.
- Kieniewicz S., *Sapieżyna z Zamoyskich Jadwiga*, PSB t. 35, s. 167-168.
- Kieniewicz S., *Stanisław Koźmian*, PSB t. 15, s. 59-61
- Knapowska W., *Gryzelda Celestyna z Zamoyskich Działyńska*, PSB t. 6, s. 75.
- Korespondencja Edmunda Bojanowskiego z lat 1829-1871*, t. 2. Listy do Edmunda Bojanowskiego z lat 1829-1868, Objąsnił, skomentował i zarysem monograficznym poprzedził L. Smółka, Wrocław 2001, s. 176.
- Kwilecki A., *Ziemiaństwo wielkopolskie*, Warszawa 1998.
- Lubiński E., PSB t. 18, s. 477-478.

- Micewski B., *Milkowski Ludwik*, [w:] *Słownik Biograficzny Katolicyzmu Społecznego w Polsce*, t. 2 K-P, Lublin 1994, s. 138-139.
- Natoński B., *Mycielski Michał*, PSB t. 22, s. 343-345.
- Pachucki J., *Bojanowski Edmund Wojciech*, PSB t. 2, s. 236.
- Perkowska U., *Russanowska Pelagia*, PSB t. 33, s. 145-146.
- Rudnicki S., *Ziemiaństwo polskie w XX wieku*, Warszawa 1996.
- Siostra Rozalia Rendu. Siostra Miłosierdzia w sercu ognia*, red. E. Charpy, M.-G. Roux, C. Dinnat, Strasbourg 2001.
- Stożkowski A., *Chłapowski Dezydery Adam*, PSB t. 3, s. 299-302.
- Sprawozdanie Towarzystwa Ś. Wincentego a Paulo w W. Ks. Poznańskim z czynności jego Rady Wyższej i Miejscowej oraz Konferencji Poznańskich na czas od 8. Grudnia 1855 do tegoż święta 1856, czyli na rok 1856*, Poznań 1857.
- Sprawozdanie Towarzystwa Ś. Wincentego a Paulo w W. Ks. Poznańskim z czynności jego na czas od 1go Stycznia 1857 do 31go Grudnia tegoż roku*, Poznań 1858.
- Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Ś. Wincentego a Paulo w Poznaniu za czas od Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny roku 1854 aż do tegoż święta roku 1855, czyli na rok 1855*, Grodzisk 1856.
- Stocki E., *Mizerski Anastazy*, PSB t. 21, s. 394.
- Towarzystwo św. Wincentego a Paulo, jego założenie, rozwój, ustrój i dzieło*, Odbitka „Kroniki diecezjalnej”, Przemyśl 1906.
- Towarzystwo św. Wincentego a Paulo. Jego założenie, rozwój i działalność*, Kraków 1933, s. 5-8.
- Wysocka B., *Koźmian Jan*, PSB t. 15, s. s. 53-55.
- Ziemiaństwo wielkopolskie. W kręgu arystokracji*, red. A. Kwilecki, Poznań 2004.
-

WACŁAW UMIŃSKI CM

**THE CHARITABLE ACTIVITY OF LANDOWNERS ON THE EXAMPLE
OF THE SOCIETY OF ST VINCENT DE PAUL IN GREATER POLAND
IN THE 19TH CENTURY**

Abstract

In the 19th century landowners undertook charitable activity both through organisations and individual work. Among organisations in which they participated were Arch-Brotherhoods of Mercy, Societies of Charity, the Company Of Sisters of Charity or the Society of St. Vincent de Paul. The latter was brought to the Greater Poland in 1850. A year later two other conferences were established in Poznan. After 1855 in Greater Poland many other conferences were established, which led to the establishment of the Higher Council meant to coordinate their activity.

The duty of the members of the Society of St. Vincent de Paul was to visit the sick at their homes every week. They were supposed to support them financially and spiritually. The best source of information about the activity of the conference of St. Vincent de Paul are various reports. It is from the reports that we may learn how many families remained in the Society's care each year, how much food and what kind of clothes were distributed. As the charitable activity of the landowners has not been thoroughly analysed so far, the research in this direction is worth undertaking.

Translated by Hanna Rybkowska

